

СИСТЕМА СТАНДАРТІВ У СФЕРІ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ Й ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Стандартизація відіграє значну роль у забезпеченні виробництва конкурентоспроможної і доброякісної продукції. Державні екологічні стандарти регламентують інтеграцію екологічних аспектів у різні види діяльності суб'єктів господарювання для забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку суспільства і є чинниками гармонізації його взаємовідносин із природою [1, 174]. Власну стандартизацію називають одним з атрибутів державності [2, 86]. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року [3] у ст. 3 серед основних принципів охорони навколишнього природного середовища передбачає обов'язковість додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності.

Відповідно до ст. 31 названого Закону екологічна стандартизація проводиться з метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Закон передбачає, що державні стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища є обов'язковими для виконання і визначають поняття і терміни, режим використання й охорони природних ресурсів, методи контролю за станом навколишнього природного середовища, вимоги щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, інші питання, пов'язані з охороною навколишнього природного середовища та використанням природних ресурсів (ст. 32).

Мета стандартизування термінів та визначень відповідних понять полягає у встановленні необхідної в нормованій термінології, зокрема: усталювати для різних предметних галузей однозначні й несуперечливі терміни для всіх сфер застосовування, зокрема, у довідковій, методичній і науковій літературі; усунути термінологічні перешкоди міжгалузевим і міждержавним науково-технічним, економічним та іншим зв'язкам; узгоджувати описи об'єктів різних галузей стандартизації, у тому числі сприяти гармонізуванню національних стандартів України з міжнародними, регіональними та національними стандартами інших країн; забезпечувати однозначною термінологією державні та міждержавні соціально-економічні та науково-технічні програми й законодавство України; сприяти перекладанню міжнародних стандартів українською мовою; позитивно впливати на створювання та застосовування сучасних інформаційних технологій у всіх видах діяльності; виявляти й усувати вади термінології, вживаної в документації та літературі; сприяти підвищенню рівня загальної та фахової освіти в Україні; сприяти розвитку української науково-технічної мови [4].

Правові та організаційні засади стандартизації в Україні встановлює Закон України «Про стандартизацію» від 17 травня 2001 року [5]. Цей закон визначає стандартизацію як діяльність, що полягає у встановленні положень для загального і багаторазового застосування щодо наявних чи можливих завдань з метою досягнення оптимального ступеня впорядкування у певній сфері, результатом якої є підвищення ступеня відповідності продукції, процесів та послуг їх функціональному призначенню, усуненню бар'єрів у торгівлі і сприянню науково-технічному співробітництву.

Відповідно до ст. 5 названого Закону, метою стандартизації в Україні є забезпечення раціонального використання природних ресурсів, відповідності об'єктів стандартизації їх функціональному призначенню, інформування споживачів про якість продукції, процесів та послуг, підтримка розвитку і міжнародної конкурентоспроможності продукції та торгівлі товарами і послугами. Об'єктами стандартизації є продукція, процеси та послуги, зокрема, матеріали, складники, обладнання, системи, їх сумісність, правила, процедури, функції, методи чи діяльність, персонал і органи, а також вимоги до термінології, позначення, фасування, пакування, маркування, етикетування тощо.

Система екологічних стандартів зумовлюється практичними потребами у їх використанні для вирішення завдань охорони довкілля. Відповідно до ст. 11 Закону «Про стандартизацію», залежно від рівня органу, який приймає чи схвалює нормативні документи із стандартизації, вони поділяються на: національні стандарти, правила усталеної практики та класифікатори, прийняті чи схвалені центральним органом виконавчої влади з питань стандартизації, а також видані ним каталоги та реєстри загальнодержавного застосування; стандарти, технічні умови та правила усталеної практики, прийняті чи схвалені іншими органами та організаціями, що займаються питаннями стандартизації, а також видані ними каталоги.

Стандарт — документ, розроблений на основі консенсусу та затверджений уповноваженим органом, що встановлює призначені для загального і багаторазового використання правила, інструкції або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, включаючи продукцію, процеси або послуги, дотримання яких є обов'язковим. Стандарт може містити вимоги до термінології, позначок, пакування, маркування чи етикетування, які застосовуються до певної продукції, процесу чи послуги. Державні стандарти України (ДСТУ) розробляються, затверджуються, переглядаються і скасовуються Державним комітетом України з питань технічного регулювання та споживчої політики.

Кодекс усталеної практики (звід правил) — документ, що містить практичні правила чи процедури проектування, виготовлення, монтажу, технічного обслуговування, експлуатації обладнання, конструкцій чи виробів. Кодекс усталеної практики може бути стандартом, частиною стандарту або окремим документом.

Технічні умови — документ, що встановлює технічні вимоги, яким повинні відповідати продукція, процеси чи послуги. Технічні умови можуть бути стандартом, частиною стандарту або окремим документом. При цьому залишається

чинним на сьогоднішній день Декрет Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» від 10 травня 1993 року [6], ст. 4 якого закріплює іншу систему стандартів. Він закріплює, що в Україні нормативні документи із стандартизації поділяються на: державні стандарти України; галузеві стандарти; стандарти науково-технічних та інженерних товариств і спілок; технічні умови; стандарти підприємств.

До державних стандартів України прирівнюються державні класифікатори техніко-економічної та соціальної інформації. Міжнародні, регіональні та національні стандарти інших країн застосовуються в Україні відповідно до її міжнародних договорів. Як державні стандарти України використовуються також міждержавні стандарти, передбачені Угодою про проведення погодженої політики у сфері стандартизації, метрології та сертифікації, підписаною у м. Москві 13 березня 1992 року (надалі — міждержавні стандарти). Республіканські стандарти Української РСР (РСТ УРСР) застосовуються як державні до їх заміни чи скасування.

Галузеві стандарти (ГСТУ) розробляються на продукцію за відсутності державних стандартів України чи у разі необхідності встановлення вимог, які перевищують або доповнюють вимоги державних стандартів. Ці нормативно-технічні документи затверджуються міністерствами і відомствами і реєструються в Держспоживстандарті України.

Стандарти науково-технічних та інженерних товариств і спілок розробляються у разі необхідності поширення результатів фундаментальних і прикладних досліджень, одержаних в окремих галузях знань чи сферах професійних інтересів.

Технічні умови (ТУ) містять вимоги, що регулюють відносини між постачальником (розробником, виготівником) і споживачем (замовником) продукції. Це нормативно-технічні документи, що встановлюють технічні вимоги, яким повинні відповідати продукція та послуги — можуть бути стандартом, його частиною, або окремим документом; можуть розроблятися самими підприємствами — виробниками відповідної продукції.

Стандарти підприємств (СТП) розробляються на продукцію, що використовується лише на конкретному підприємстві. Це нормативно-технічні документи, що затверджуються наказом керівника підприємства, на яке поширюється їх дія.

Каталог нормативних документів 2008 перелічує такі нормативні документи, що є чинними в Україні [7, 5]: міждержавні стандарти, настановчі документи, рекомендації; національні стандарти України; республіканські стандарти колишньої УРСР, затверджені її Держпланом чи Міністерством економіки України до 1 серпня 1991 року; настановні документи Держспоживстандарту України (КНД та Р); державні класифікатори; галузеві стандарти (ОСТ) і технічні умови (ТУ) колишнього СРСР, затверджені до 1 січня 1992 року, термін чинності яких продовжено, якщо вимоги цих НД не суперечать чинному законодавству України; стандарти організацій (компаній та об'єднань підприємств державного рівня) та галузеві стандарти України (ГОУ, ГСТУ),

zareєстровані Державним підприємством «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» (ДП «УкрНДНЦ»); технічні умови, zareєстровані територіальними органами Держспоживстандарту України — центрами стандартизації, метрології та сертифікації; нормативні документи центральних органів виконавчої влади України.

Стандарти мають такі індекси [7, 7]:

ДСТУ — національні стандарти, затверджені Держспоживстандартом України;

ДСТУ/ГОСТ, ГОСТ, МЭК, ГОСТ ИСО, ГОСТ ЕН — національні стандарти України, які прийнято Міждержавною радою з стандартизації, метрології та сертифікації як міждержавні стандарти;

ДСТУ ГОСТ — національні стандарти, через які впроваджено міждержавні стандарти (ГОСТ) методом перевидання;

ДСТУ — Н ПМГ — настанови, через які впроваджено стандарти міждержавної стандартизації;

ДСТУ Б — національні стандарти в галузі будівництва та будівельних матеріалів, які затверджено Держбудом України;

ДСТУ ISO — національні стандарти, через які впроваджено стандарти Міжнародної організації з стандартизації (ISO). Номер стандарту відповідає номерові міжнародного стандарту, а рік — рокові затвердження національного стандарту. За таким самим правилом позначено національні стандарти, які впроваджують стандарти Міжнародної електротехнічної комісії (IEC) чи стандарти, прийняті спільно цими організаціями (з індексом ISO/IEC);

ДСТУ EN — національні стандарти, через які впроваджено європейські стандарти (EIM);

ДСТУ IEC — національні стандарти, через які впроваджено стандарти Міжнародної електротехнічної комісії (IEC);

ДСТУ CISPR — національні стандарти, через які впроваджено стандарти Міжнародного спеціального комітету з радіозавад;

ДСТУ ETSI, ETS — національні стандарти, через які впроваджено стандарти Європейського інституту стандартизації у сфері телекомунікацій;

ДСТУ IDF — національні стандарти, через які впроваджено стандарти Міжнародної федерації виробників молока;

ДСТУ IEEE Std — національні стандарти, через які впроваджено стандарти Американського інституту з електротехніки та електроніки;

ДСТУ ITU — національні стандарти, через які впроваджено стандарти Міжнародного союзу телекомунікацій;

ДСТУ IWA — національні стандарти, через які впроваджено стандарти «Технического соглашения, принятого на отраслевом международном семинаре (ИСО)»;

ДСТУ UIC — національні стандарти, через які впроваджено стандарти Міжнародного союзу залізниць;

ДСТУ OIML — національні стандарти, через які впроваджено стандарти Міжнародної організації законодавчої метрології;

ДСТУ OHSAS — національні стандарти, через які впроваджено міжнародні стандарти щодо дій з охорони здоров'я та безпеки персоналу;

ДСТУ UN/ECE R — національні стандарти, через які впроваджено стандарти Європейської економічної комісії ООН;

РСТ УССР — республіканські стандарти колишньої УРСР;

ДК — державні класифікатори;

СОУ — стандарти організації України;

ГСТУ — галузеві стандарти України.

Згідно з Національним класифікатором України «Український класифікатор нормативних документів ДК 004:2008», затвердженим Наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики 26 серпня 2008 року № 301 [8], виокремлюється група стандартів, що стосуються довілля: 01.040.13 «Захист довілля та здоров'я. Безпека (Словники термінів)». До класу 13 «Захист довілля та здоров'я. Безпека» віднесено такі групи та підгрупи стандартів:

13.020 Захист довілля; 13.020.01 Довілля та захист довілля взагалі; 13.020.10 Екологічне керування/управління; 13.020.20 Економіка довілля; 13.020.30 Оцінювання впливу на довілля; 13.020.40 Забруднювання, контроль забруднювання та охорона природи; 13.020.50 Екологічне маркування; 13.020.60 Життєвий цикл продукції; 13.020.70 Проекти у сфері захисту довілля; 13.020.99 Інші стандарти стосовно захисту довілля;

13.030 Відходи; 13.030.01 Відходи взагалі; 13.030.10 Тверді відходи; 13.030.20 Рідинні відходи. Осади; 13.030.30 Особливі відходи; 13.030.40 Агрегати та устаткування для вилучання й оброблення відходів; 13.030.50 Повторне використання; 13.030.99 Інші стандарти стосовно відходів;

13.040 Якість повітря; 13.040.01 Якість повітря взагалі; 13.040.20 Атмосфера довілля; 13.040.30 Атмосфера робочої зони; 13.040.35 Чисті приміщення та пов'язані з ними контрольовані умови довілля; 13.040.40 Викиди стаціонарних джерел; 13.040.50 Викиди двигунів транспортних засобів; 13.040.99 Інші стандарти стосовно якості повітря;

13.060 Якість води; 13.060.01 Якість води взагалі; 13.060.10 Вода природних джерел; 13.060.20 Питна вода; 13.060.25 Вода на промислові потреби; 13.060.30 Стічні води; 13.060.45 Досліджування води взагалі; 13.060.50 Досліджування води для визначання вмісту хімічних речовин; 13.060.60 Досліджування фізичних властивостей води; 13.060.70 Досліджування біологічних властивостей води; 13.060.99 Інші стандарти стосовно якості води;

13.080 Якість ґрунту. Ґрунтознавство; 13.080.01 Якість ґрунту та ґрунтознавство взагалі; 13.080.05 Досліджування ґрунтів узагалі; 13.080.10 Хімічні характеристики ґрунтів; 13.080.20 Фізичні властивості ґрунтів; 13.080.30 Біологічні властивості ґрунтів; 13.080.40 Гідрологічні властивості ґрунтів; 13.080.99 Інші стандарти стосовно якості ґрунту тощо.

Варто зазначити, що відповідно до ст. 11 Закону «Про стандартизацію» стандарти застосовуються на добровільній основі, за винятком випадків, коли застосування цих стандартів вимагають технічні регламенти. При цьому у п. 4

прикінцевих положень цього Закону зазначено, що вимоги державних та інших стандартів, обов'язкові до виконання, є чинними до прийняття відповідних технічних регламентів та інших нормативно-правових актів, які регулюють ці питання. Крім того, зі змісту тексту ст. 31 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» випливає обов'язковість норм, правил, вимог, встановлених екологічними стандартами.

Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24 лютого 1994 року [9] у ст. 14 передбачає, що вимоги безпеки для здоров'я і життя населення є обов'язковими у державних стандартах та інших нормативно-технічних документах на вироби, сировину, технології, інші об'єкти середовища життєдіяльності людини. У разі, коли в державному стандарті відсутні необхідні обов'язкові вимоги безпеки для здоров'я і життя людини або зазначені вимоги не відповідають санітарним нормам, дія таких державних стандартів призупиняється відповідно до закону головним державним санітарним лікарем України і вони підлягають скасуванню у встановленому законом порядку.

Відповідно до ст. 18 Закону України «Про енергозбереження» від 1 липня 1994 року [10], енергетичні стандарти є обов'язковими для виконання. Вони є основою для застосування економічних санкцій за нераціональне використання паливно-енергетичних ресурсів, виробництво енергетично неефективного обладнання та матеріалів. Закон України «Про будівельні норми» від 5 листопада 2009 року [11] у ст. 11 передбачає положення, згідно з яким у разі якщо у будівельних нормах є посилання на стандарти, то ці стандарти є обов'язковими до застосування.

Крім того, згідно з Декретом Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію», державні стандарти України містять обов'язкові та рекомендовані вимоги. До обов'язкових, зокрема, належать: вимоги, що забезпечують безпеку продукції для життя, здоров'я і майна громадян, її сумісність і взаємозамінність, охорону навколишнього природного середовища, і вимоги до методів випробувань цих показників; поняття і терміни, що використовуються у сфері поводження з відходами, вимоги до класифікації відходів та їх паспортизації, способи визначення складу відходів та їх небезпечності, методи контролю за станом об'єктів поводження з відходами, вимоги щодо безпечного для довкілля та здоров'я людини поводження з відходами, а також вимоги щодо відходів як сировини.

Обов'язкові вимоги державних стандартів підлягають безумовному виконанню органами державної виконавчої влади, всіма підприємствами, їх об'єднаннями, установами, організаціями та громадянами — суб'єктами підприємницької діяльності, на діяльність яких поширюється їх дія. Отже, можна зробити висновок, що екологічні стандарти за Декретом Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію» є обов'язковими до виконання.

Більше того, Декрет Кабінету Міністрів України «Про державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення» від 8 квітня 1993 року [12] передбачає відповідальність суб'єктів підприєм-

ницької діяльності за порушення стандартів. Зокрема, за реалізацію продукції, що не відповідає вимогам стандартів, норм і правил, підприємець має сплатити штраф у розмірі 25 відсотків вартості реалізованої продукції; за реалізацію на території України імпортової продукції, яка не відповідає вимогам стандартів, норм і правил, що діють в Україні, стосовно безпеки для життя, здоров'я, майна людей і навколишнього середовища, підприємець має сплатити штраф у розмірі 50 відсотків вартості реалізованої продукції. Отже, питання щодо системи та обов'язковості застосування стандартів у сфері природокористування й охорони навколишнього природного середовища мають бути однозначно вирішені на законодавчому рівні. При цьому практична ефективність їх вирішення залежить також від забезпечення доступності стандартів для ознайомлення і застосування.

Література

1. Екологічне управління : підруч. для студ. екол. спец. вищ. навч. закл. / [В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, Г. О. Вілявський та ін.]. — К. : Либідь, 2004. — 429 с.
2. Клименко М. О. Стандартизація і сертифікація в екології : підручник / М. О. Клименко, П. М. Скрипчук. — Рівне : УДУВГП, 2003. — 202 с.
3. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 черв. 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 41. — Ст. 546.
4. Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять : ДСТУ 3966-2000. — [Чинний від 2001-01-01]. — К. : Держстандарт України, 2000. — 36 с. — (Національний стандарт України).
5. Про стандартизацію : Закон України від 17 трав. 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 31. — Ст. 145.
6. Про стандартизацію і сертифікацію : Декрет Кабінету Міністрів України від 10 трав. 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 27. — Ст. 289.
7. Каталог нормативних документів 2008. У 2 т. Т. 1. — К. : ДП «УкрНДНЦ», 2008. — 399 с.
8. Національний класифікатор України «Український класифікатор нормативних документів ДК 004:2008» : затв. наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики 26 серп. 2008 р. № 301 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://nau.com.ua>. — Назва з екрану.
9. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24 лют. 1994 р. // Відомості Верховної Ради. — 1994. — № 27. — Ст. 218.
10. Про енергозбереження : Закон України від 1 лип. 1994 р. // Відомості Верховної Ради. — 1994. — № 30. — Ст. 283.
11. Про будівельні норми : Закон України від 5 листоп. 2009 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 5. — Ст. 41.
12. Про державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення : Декрет Кабінету Міністрів України від 8 квіт. 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 23. — Ст. 247.

Анотація

Юрескул В. О. Система стандартів у сфері природокористування й охорони навколишнього природного середовища. — Стаття.

Розглядається мета стандартизації у сфері природокористування й охорони навколишнього природного середовища, проводиться дослідження системи екологічних стандартів та вимог щодо обов'язковості їх застосування. Наводяться пропозиції щодо вдосконалення українського законодавства у цій сфері.

Ключові слова: стандартизація, стандарт, ДСТУ.

Анотація

Юрескул В. А. Система стандартів в сфері природопольовання і охорони оточуючої природної отори. — Стаття.

Рассматривается цель стандартизации в сфере природопользования и охраны окружающей природной среды, проводится исследование системы экологических стандартов и требований относительно обязательности их применения. Отражаются предложения по совершенствованию украинского законодательства в этой сфере.

Ключевые слова: стандартизация, стандарт, ГОСТ.

Summary

Ureskul V. A. The system of standards in the field of natural resources use and environmental protection. — Article.

In the article the purpose of standardization in the field of natural resources use and environmental protection is covered, it contains the research of the environmental standards system and the legal provisions for their obligatory character. The proposals for the improvement of the Ukrainian legislation in this field are suggested.

Keywords: standardization, standard.

УДК 349.6

О. В. Басай

ПОНЯТТЯ ВІДТВОРЕННЯ ПРИРОДНИХ РОСЛИННИХ РЕСУРСІВ

Рациональне використання природних об'єктів передбачає необхідність їх розширеного відтворення. Особливо важливого значення на сьогодні набуває відтворення природних рослинних ресурсів, які відіграють незамінну роль у підтриманні екологічної рівноваги, забезпеченні екологічного збалансованого розвитку навколишнього природного середовища в цілому. При цьому існує нерозривний зв'язок між суспільними відносинами з приводу використання природних рослинних ресурсів та суспільними відносинами з приводу їх відтворення. Цей зв'язок відображений певною мірою і в нормативно-правових актах природноресурсового законодавства України.

Потреба у належному правовому забезпеченні відтворення природних рослинних ресурсів пов'язана з неналежним рівнем державної регулятивної діяльності у цій сфері та загрозливим скороченням рослинних екосистем, зменшенням площ лісів і чисельності об'єктів рослинного світу. Так, рослинний світ України нараховує близько 25–30 тисяч видів рослин, з яких понад 400 занесені в Червону книгу. За останнє сторіччя рослинний світ відчув істотних антропогенних змін: природна рослинність збереглася на 20 % території, переважно в лісах, на заповідних територіях, схилах ярів і балок, луках і пасовищах. Особливо сильно змінився рослинний світ степової зони України внаслідок збільшення її розораності більш ніж у 10 разів [1].

Питаннями визначення поняття та змісту відтворення природних рослинних ресурсів займалися науковці-екологи О. В. Глотова, В. Ф. Горбовий,